

1. ΠΑΣΧΑΛΗΣ ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Μέσο: ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ_B2

Ημ. Έκδοσης: ...12/04/2026 Ημ. Αποδελτίωσης: ...11/04/2026

Σελίδα: 9

ΒΙΒΛΙΑ

«Μια γραμμή αιτιότητας οδηγεί από το Μεσολόγγι στο Ναβάρينو»

ΜΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΜΕ ΤΟΝ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΠΑΣΧΑΛΗ ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗ ΓΙΑ ΤΑ 200 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΞΟΔΟ, ΤΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΜΒΟΛΙΚΟ ΤΗΣ ΑΠΟΘΕΜΑ

ΣΕΛ. 12-13

12

ΤΟ ΒΗΜΑ

B2

Κυριακή 12 Απριλίου 2026

BIBLIA

Στη διακοσιετηρίδα της Εξόδου ο ακαδημαϊκός **Πασχάλης Κιτρομηλίδης** μιλά για την κομβική σημασία του γεγονότος για τον Αγώνα και για τον διαχρονικό απόηχο του στις ιδέες και την τέχνη

«Το Μεσολόγγι είναι η Ακρόπολη της επαναστατικής Ελλάδας»

Στον Μάρκο Καρασαρίνη

«**Α**κούγεται ο βραχμίδας των φυλών γυναικών, δουφεκιών, <εκρηγνυμένων> πυριτοθίκων <και> υπονόμων, ένας συγκεχυμένος <απείρηκτος> τρομερός ήχος. Φούρνος <αυμμένος> εκρίνεται <η πόλις>, από το ακατάπαυστο πυρ». Εχοντας επιζητήσει την Εξόδο το βράδυ του Σαββάτου του Αζάδου, 10 Απριλίου 1826, ο αγωνιστής **Νικόλαος Καραμούλης** περιγράφει από μακριά το συγκλονιστικό θέαμα του φλεγόμενου Μεσολογγίου. Η πολιορκία, ο λμός, η ηρωική απόπειρα απεγκλωβισμού και η θυσία όσων έμειναν πίσω αποτελούν τη δραματική κορύφωση της Ελληνικής Επανάστασης – και ως τέτοια έγινε ανυπόλητη εντός και εκτός της Ελλάδας. Στην επέτειο των 200 ετών από την Εξοδο αναζητήσαμε τον ιστορικό, πολιτικό επιστήμονα και ακαδημαϊκό **Πασχάλη Κιτρομηλίδη** προκειμένου να συζητήσουμε για το Μεσολόγγι, γεγονόσι και μνήμη, την απήχηση του στην ευρωπαϊκή κουλτούρα και πολιτικά, την αντίληψή του στη λογοτεχνία, το συμβολικό του απόθεμα για την πολιτική σκέψη.

Γιατί το Μεσολόγγι αναδείχθηκε το 1821 σε επαναστατικό κέντρο και θέση πολιτικής ισχύος;

«Το Μεσολόγγι έγινε η κατ' εξοχήν εστία της Επανάστασης στη Δυτική Στερεά κυρίως λόγω της γεωγραφίας. Ελέγχοντας το πέρασμα προς την Πελοπόννησο και την είσοδο προς τον Κορινθιακό Κόλπο, είχε μια πολέμηση στρατηγική θέση. Οι Οθωμανοί γνώριζαν τη σημασία της, καθώς δεν τους επέτρεπε να κατέβουν προς την Πάτρα και να κατακτήσουν την επανάσταση στον Μοριά. Οι λιμνοθάλασσες δυτικά και νότια, όπου δεν μπορούσαν να εισέλθουν μεγάλα πλοία, οι βαλτοί ανατολικά και οι ορεινοί όγκοι το καθιστούσαν φυσικό οχυρό. Ο χαρακτήρας αυτός ενισχύθηκε με την έλευση των Σουλιωτών που είχαν εκποτιστεί από την Ηπειρο. Εγινε επίσης η έδρα της προσπάθειας να οργανωθεί και διοικητικά η επαναστατημένη και απελευθερωμένη χώρα με τον οργανισμό της Δυτικής Χέρσου Ελλάδας και τη συνέντευξη στην οποία πρωτοστάτησε ο **Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος**. Οι πολιορκίες, η Εξόδος και η απήχηση της στην Ευρώπη, ακόμα και στην Αμερική, καθιστούν το Μεσολόγγι την Ακρόπολη, θα λέγαμε, της επαναστατικής Ελλάδας».

Φυσικό οχυρό, εξ ου και απαιτούνται πολλές προσπάθειες για την κατάληψή του.

«Τρεις πολιορκίες, ουσιαστικά. Η πρώτη λύεται στις 31 Δεκεμβρίου του 1822 επιβεβαιώνοντας αυτό που λέγαμε πριν, τη στρατηγική του θέσε δεν το παίρνεις εύκολα το Μεσολόγγι. Υπήρξε και δεύτερη τους φθινοπωρινούς μήνες του 1823, τον Οκτώβριο και τον Νοέμβριο. Είχε προηγηθεί ένα δραματικό γεγονός, ο θάνατος του **Μάρκου Μπότσαρη** στη μάχη του Κεφαλόβρυσου του Ιουλίου του 1823. Ο Μπότσαρης ανήκε στους Σουλιώτες που είχαν εγκατασταθεί στο Μεσολόγγι και η κηδεία του εκεί υπήρξε σημαντικό συμβολικό γεγονός με πανευ-

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΣΤΕΥ ΜΟΡΦΗ

«Από τη δραματική κορύφωση της Εξόδου ξεκινά μία γραμμή αιτιότητας που οδηγεί από το Μεσολόγγι στο Ναβαρίνο» σημειώνει ο Πασχάλης Κιτρομηλίδης

ρωπαϊκή απήχηση. Πάντως ό,τι συμβατικό ονομάζουμε «δεύτερη πολιορκία» το 1825-1826 είναι στην πραγματικότητα η τρίτη».

Για την επιτυχία της χρειάζεται μεγάλη κινητοποίηση που φέρνει στη Ρούμελη έναν επιτυχημένο οθωμανό στρατηγό, τον Μεχμέτ Ρεσίτ Κιουταχτζή, και τον Ιμπραήμ, επικεφαλής τακτικού στρατού και φορέα ενός διαφορετικού μοντέλου πολέμου.

«Και προέβλεπε εντάσεις μεταξύ των δύο αρχηγών γιατί ο Ιμπραήμ διακρινόταν για την περιφρόνηση που έδειχνε στους Οθωμανούς και την υπεροψία του λόγω του τακτικού του στρατεύματος – στρατεύματος στελεχωμένου από γαλλούς αξιωματικούς που είχαν πείρα των Ναπολεόντειων Πολέμων και είχαν μετά το τέλος τους επιστρατεύσει από τον αντιβασιλέα της Αγγλίας **Μοχάμετ Αλί**, πατέρα του Ιμπραήμ, για τη δημιουργία του δικού του στρατού. Αυτό ήταν το μεγάλο στρατηγικό πλεονέκτημα της Αγγλίας. Και δεν αποκλείεται καθόλου, αν επιτύχαναν

την καταστολή της Ελληνικής Επανάστασης, ο **Μοχάμετ Αλί** να καταλάμβανε τον θρόνο στην Κωνσταντινούπολη. Κατά μία έννοια, η οθωμανική δυναστεία οφείλει την επιβίωσή της στην επιτυχία της Ελληνικής Επανάστασης».

Οι ονομασίες των προμαχώνων του Μεσολογγίου, «Γουλιέλμος Τέλλος», «Κοσούσσκο», «Γουλιέλμος της Οράγγης», «Αδαμάντιος Κοραΐς», «Ρήγας»... «Και «Βενιαμίν Φραγκλίνος».

Και «Βενιαμίν Φραγκλίνος» και «Μάρκος Μπότσαρης» επίσης. Η ανάμειξη τόσων και τέτοιων ονομάτων αποτελεί προφανώς ένδειξη των ιδεολογικών πηγών των επαναστατών.

«Οι προμαχώνες υπήρξαν έργο του **Μιχαήλ Κοκκίνη**, να υπενθυμίσουμε, του μηχανικού που σχεδίασε τις οχυρώσεις, τις ενίσχυσε εν όψει της τρίτης πολιορκίας και έπεσε στην Εξοδο. Ως προς το ιδεολογικό κλίμα,

οι ονομασίες δηλώνουν το πώς αισθάνονταν οι πολιορκημένοι το νόημα της πολεμικής τους προσπάθειας. Ήταν η προσπάθεια να δημιουργήσουν μια ευρωπαϊκή Ελλάδα. Ο προμαχώνας «**Γουλιέλμος Τέλλος**» πήρε το όνομα του εθνικού ήρωα της Ελβετίας προς τιμήν του Ελβετού **Ιωάννη Ιάκωβου Μάγερ**, του εκδότη των **Ελληνικών Χρονικών**, του σπουδαιότερου ίσως φιλέλληνα μετά τον κατ' εξοχήν συνδεδεμένο με το Μεσολόγγι **Μπάριον**. Εφημερίδες εκδίδονταν στην Αθήνα, στο Ναύπλιο, στην Υδρα, αλλά τα **Χρονικά** είναι ακριβώς σημαντικά γιατί πέρα από τη δημοσίευση των ειδήσεων της πολιορκίας λειτουργούν ως έπαιξη του Διαφωτισμού. Αν τα διατρέξει κανείς, βλέπει πλήθος κεμένων πολιτικών θεωριών, τα οποία προφανώς είναι μεταφράσματα, δεν ξερουμε κατά κανόνα από ποι, και συνιστούν συνεχή κατήχηση στην αξία της ελευθερίας. Η Ελλάς, για παράδειγμα, απευθύνεται προς τους Έλληνες στις 23 Φεβρουαρίου του 1824 λέγοντας: «Τού είναι η εις τους νόμους υποταγή σας; Ποι είναι το προς την δόξα σας οβασμα; Εσπώκατε κοπών τα όπλα δια να αποσείατε τον τυραννικό ζυγόν του Αγαρηνού και έπειτα να γένετε εσείς τύραννοι μου; Εφάλατε τους ήμους της ελευθερίας μου δια να προέσθιατε βαρύτερος στεναγμός». Πώς να δημιουργηθεί ένας λαός ελεύθερων πολιτών και τα πρότυπα που οραματίζεται όλη η ευρωπαϊκή παράδοση του πολιτικού στοχασμού, με αποκορύφωμα τους Διαφωτιστές και τις διακηρύξεις της Αμερικανικής και της Γαλλικής Επανάστασης, αυτό ζητούν οι Έλληνες, αυτές τις αξίες βιώνουν οι πολιορκημένοι μέσα στο Μεσολόγγι. Πρόκειται για ένα ελληνικό αντίστοιχο της διαπαιδαγώγησης της κοινής γνώμης, όπως το 1776 στην Αμερική και το 1789 στη Γαλλία».

Μετά την πτώση του Μεσολογγίου ακολουθεί η στιγμή της πιο εθνικιστικής ισορροπίας του Αγώνα.

«Καθώς ουσιαστικά έχει κατασταλεί η Επανάσταση από τον Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο, όταν πια πέφτουν το Μεσολόγγι και το 1827 η Αθήνα, η Επανάσταση περιορίζεται σε μερικά νησιά. Με την αποκράφωση του δράματος, όμως, με την Εξοδο, πραγματικά δι' έλεος και φόβου, συγκλονίζεται η Ευρώπη. Προηγήθηκε η καταστροφή της Χίου το 1822, αποτυπωμένη στον πίνακα του **Ευγένιου Ντελακουά**, αλλά η απήχηση της Εξόδου είναι πολύ μεγαλύτερη. Το βλέπουμε στους μεγάλους εκφραστές του ευρωπαϊκού πνεύματος, τον **Βίκτορ Ουγκό**, τον **Καίτη**, ο οποίος εντόσσει το δράμα της Εξόδου στον **Φάουστ**. Από τη δραματική κορύφωση της Εξόδου ξεκινά μία γραμμή αιτιότητας που οδηγεί από το Μεσολόγγι στο Ναβαρίνο».

Επομένως, από την κινητοποίηση της κοινής γνώμης και του πνευματικού κόσμου, ταυτόχρονα με τη σύμπτωση των συμφερόντων των Μεγάλων Δυνάμεων, οδηγούμαστε στην κινητοποίηση των ίδιων των κυβερνήσεων για την ελληνική ανεξαρτησία.

«Οι κυβερνήσεις έχουν τους δικούς τους υπολογισμούς, αλλά η πίεση της κοινής γνώμης έχει σημασία. Η Βρετανία, ήδη Ηνωμένο Βα-

Οι ονομασίες των προμαχώνων δηλώνουν το πώς αισθάνονταν οι πολιορκημένοι το νόημα της πολεμικής τους προσπάθειας. Ήταν η προσπάθεια να δημιουργήσουν μια ευρωπαϊκή Ελλάδα

1. ΠΑΣΧΑΛΗΣ ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Μέσο: ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ_B2

Ημ. Έκδοσης: . . . 12/04/2026 Ημ. Αποδελτίωσης: . . . 11/04/2026

Σελίδα: 13

Κυριακή 12 Απριλίου 2026

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Η απήχηση της Εξόδου είναι
πολύ μεγάλη. Το βλέπουμε στους μεγάλους
εκφραστές του ευρωπαϊκού
πνεύματος, τον Βικτόρ Ουγκό,
τον Γκαίτε, ο οποίος εντάσσει το δράμα
της Εξόδου στον «Φάουστ»

σίλαιο από το 1800, βρίσκεται στην πυρετώδη διαδρομή των εκλογικών μεταρρυθμίσεων αυτά τα χρόνια. Η Γαλλία βρίσκεται υπό το καθεστώς της Παλινόρθωσης, αλλά και εκεί πιέζει η κοινή γνώμη – as μην ξεχνάμε ότι βρισκόμαστε στις παραμονές της επανάστασης του 1830. Και στη Ρωσία έχει προηγηθεί το 1825 το κίνημα των Δεκεμβριστών. Οπότε η συμπάρταση στην Ελληνική Επανάσταση γίνεται μέρος των διεκδικήσεων της αντιπολίτευσης εντός των ευρωπαϊκών κοινονίων σε μια εποχή αναβίωσης της Εποχής των Επανάστασεων. Γιατί, σκεφτείτε: μέσα στο κλίμα της ήττας του Ναπολέοντα και της καταστολής που ακολουθεί, οι Φιλικοί, τρεις ημι-αποτυχημένοι έμποροι στην Οδησό, αποφασίζουν να απελευθερώσουν την Ελλάδα – και τα καταφέρνουν τελικά! Η υποστήριξη μάλιστα που εκδηλώνεται στην Ευρώπη έχει πρωτεύον χαρακτήρα. Πέρα από τη φιλελεύθερη υπόφαση και η χριστιανική αλληλεγγύη: ένας χριστιανικός λαός μάχεται εναντίον του μουσουλμανικού δεσποτισμού και του αζίζει η συμπάρταση, έτσι αισθάνεται η χριστιανική Ευρώπη. Έτσι προσλαμβάνουν τα γεγονότα ο *Λαμπρηνός* ή ο *Σατομπριάν*, για παράδειγμα. Γράφουν πιο πολύ από τη χριστιανική σκοπιά, ενώ την ίδια στιγμή συγκροτούνται αντίστοιχες πρωτοβουλίες και εταιρείες».

Πλην του Γκαίτε, του Ουγκό, ποιο ήταν το λογοτεχνικό αποτύπωμα της Εξόδου;

«Η Εξόδος αποτελεί την κορυφαία πηγή έμπνευσης για όλη τη δημιουργική έκφραση των Ελλήνων και των Ευρωπαίων σε σχέση με τα επαναστατικά δράματα στην Ελλάδα, από τον *Πούσκιν* ως τον *Παλαμά*. Θα μπορούσαμε να θυμηθούμε και πολλούς άλλους που εμπνέονται από τα γεγονότα, τον *Χέλντερλιν*, τον *Σίλερ*, τον *Λεοπάρντ*. Το πολιορκημένο Μεσολόγγι υπήρξε η πηγή έμπνευσης του σημαντικότερου μέρους του έργου του *Διονύσιου Σολωμού*, των σχεδιασμάτων των «Ελευθερών Πολιορκημένων», μια καταπληκτική για την επεξεργασία της γλώσσας συμβολή σε όλη την πνευματική δημιουργικότητα του σύγχρονου Ελληνισμού. Να θυμηθούμε και κάτι μεταγενέστερο. Τον *Λουκά Ακριτά*, έναν από τους αρχιτέκτονες της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης της κυβέρνησης της Ενωσης Κέντρου, ο οποίος στις γιορτές της Εξόδου του 1964 ως επίσημος ομιλητής έκανε την εξής επιγραμματική διατύπωση: «Κάθε ελεύθερος άνθρωπος είναι δημόσιος Μεσολογγίτης». Ήταν μάλιστα η εποχή που είχε οξυνθεί και πάλι το Κυπριακό και προσθέτει παρακάτω στον λόγο του «*αλλά επίσης κάθε ελεύθερος άνθρωπος όπου γης είναι και δημόσιος Κύπριος*». Το Μεσολόγγι υπήρξε πηγή έμπνευσης για τον κυπριακό απελευθερωτικό αγώνα – στα χρόνια της προπαρασκευής του έχουμε σχετικές αναφορές και εκδηλώσεις. Θα μου επιτρέψετε να μνημονεύσω εδώ τον πατέρα μου *Μίκη Κιτρομηλίδη*, ο οποίος το 1952 έκανε μια διάλεξη για την πολιορκία του Μεσολογγίου που δημοσιεύθηκε στο *Δελτίο του Ελληνικού Πνευματικού Ομίλου Κύπρου* τον άνοιξη του 1955, καθώς άρχισε ο αγώνας της ΕΟΚΑ. Τέτοιες περιπτώσεις δεν είναι παρωσιατικά την πρόκληση του συμβολικού αποθέματος που αντιπροσωπεύει το Μεσολόγγι για την ελληνική πολιτική σκέψη και ευαισθησία».

«Τελικό κεκτημένο είναι η ηθική παρακαταθήκη του ηρωισμού»

Είναι το Μεσολόγγι με τις πολιτικές του συγκλίσεις και αντιπαραθέσεις, με τις διάφορες ομάδες που συνέβαλαν στην άμυνά του, από τους Σουλιάτες και τους Φιλέλληνες έως τους οπλαρχηγούς και τους απλούς πολίτες, με την ηρωική του αντίσταση, κατά μία έννοια, μια μικρογραφία της Ελληνικής Επανάστασης;

«Αποτελεί όντως μια μικρογραφία, η οποία συμπυκνώνει κυρίως τα θετικά στοιχεία της Επανάστασης. Μπορεί να διαβάζουμε στα απομνημονεύματα και τις ιστορικές πηγές αναφορές στην ιδιοτέλεια των ανθρώνων, αυτές όμως είναι οι νομοτέλειες της ανθρωπίνης φύσης. Και το Μεσολόγγι δεν μπορούσε να είναι κάτι διαφορετικό. Αλλά το τελικό κεκτημένο είναι η ηθική παρακαταθήκη του ηρωισμού της Εξόδου, της αυτοθυσίας και των ολοκαυτωμάτων στην οικία του *Χρήστου Καψάλη* και στον *Ανεμόμυλο* με τον επίσκοπο *Ρωγών Ιωσήφ*. Στις κρίσεις δύο από τους σημαντικότερους ιστορικούς της Επανάστασης, των *Τζορτζ Φινλέι* και *Τόμας Γκόρντον* που κατά κανόνα δεν φείδονται κριτικής για τους Έλληνες, συμπυκνώνεται το δέος για το ηθικό μεγαλείο της Εξόδου: «Το παν υπήρξε καθαρός ηρωισμός». Πρόκειται για ένα πολύ μεγάλο μάθημα για τον χαρακτήρα της Ελληνικής Επανάστασης, αλλά και για ένα επτακτικό διδάγμα προς την πολιτική ζωή, η οποία απέρριψε από αυτή, και για εμάς σήμερα».